

Predgovor

Pokazalo se na ovim našim prostorima koliko je lakše ući u rat nego postići i održati mir. Prva serija komemoracija za sve, a ne samo za "naše" žrtve ratova, počela je u zadnje dvije godine, četvrt stoljeća nakon rata. Puno ranije pomirili su se narodi u nekim poznatim sukobima u svijetu, neglio narodi zajedničkog jezika, prostora i historijskog iskustva, Srbi, Crnogorci, Hrvati i Bošnjaci, poslije balkanskih ratova 1990-ih. Tako su poslije Drugog svjetskog rata Nijemci i Francuzi, pokrenuli prve značajne oblike ekonomskih integracija samo 12 godina poslije rata. Willy Brandt je kleknuo u varšavskom getu i kajao se u ime njemačkog naroda za nacističke zločine na dvadeset i petu godišnjicu završetka rata. Konačno, ova su dva naroda kao najvažniji među osnivačima utemeljila Europsku uniju 45 godina poslije rata, baš u vrijeme kad su Srbi i Hrvati uništavali svoju isto toliko staru zajedničku državu. Konflikt u Sjevernoj Irskoj, po vjerskoj dimenziji sličan balkanskom, okončan je nakon tridesetogodišnjeg građanskog rata, krajem 1990-ih, a katolici i protestanti otada zajedno održavaju mir i stabilnost, ne bez teškoća, ali u suradnji, u suodgovornosti i zajedničkom interesu. I Ruanda, afrička zemlja pogođena genocidom 1990-ih, primjer je brže i uspješnije poratne obnove i pomirenja: za manje od dvadeset godina nakon rata, narodi Huti i Tutsi

su se pomirili, kaznili zločince odgovorne za genocid, postavili ekonomski razvoj kao prioritet i odlučili zajedno graditi novu Ruandu. I Titova Jugoslavija, već 15 godina poslije rata, postala je zemlja pomirenja: bratstvo i jedinstvo spaja ljude poslije genocida i međuetničkih pokolja, obnovljeno je prijateljstvo s Rusima poslije Kominforma, sa Zapadom također, poslije rata oko Trsta. Poslije poratnog sukoba s Katoličkom crkvom, SFRJ postaje jedina komunistička zemlja koja ima diplomatske odnose s Vatikanom, dok na Jadran dolaze kao turisti bivši okupatori.

Na zapadnom Balkanu mržnja nije od pamtivijeka, ali je ova izmišljena od nacionalističkih elita u zadnjih trideset godina danas duboko ukorijenjena i utkana u nacionalne identitete. Ratovi su prestali a mitovi su ostali. Vlastiti zločini se poriču a drugome se uvećavaju, isti povijesni događaji proturječno se interpretiraju, vlast traži legitimaciju u iskrivljenoj povijesti. Manifestacije pomirenja u zadnje dvije godine uglavnom su simbolične naravi, iskrenog suočavanja s prošlošću nema, a ni minimum poratne pravde nije postignut dok postoje neosuđeni ratni zločini i zločinci, države nastale etničkim čišćenjem i vrijeđanje žrtava u javnom diskursu.

Ova se knjiga bavi politikama i kulturama sjećanja na međunacionalni sukob i jugoslavensku eru te problemima pomirenja. Najkritičniji je sukob srpskog i hrvatskog nacionalizma, stoga su srpsko-hrvatski odnosi u fokusu ove knjige. Nitko nije mogao ni osnovati ni održati ali ni uništiti zajedničku državu, ako tako nisu htjeli Srbi i Hrvati. Pod pojmom nacije ovdje se podrazumijeva sistem kolektivnog pamćenja i organiziranog zaborava. Nacionalna povijest je selektivna, želi biti slavna i teška, ne vidi mrlje kojih mora biti jer nema nacije nastale bez nasilja. Suočavanje s neslavnom prošlošću neizbježno je ali postaje teš-

ko izvedivo u slučaju etnoreligijskog nacionalizma kad je međunacionalni sukob identitetski i svjetonazorski. Cere monijalna pomirenja preko najviših legitimnih predstavnika vjera i naroda, koja uključuju žaljenje svih žrtava i traženje oprost za zločine, mogu donekle popraviti društvenu klimu, pomoći u procesu liječenja post-konfliktnih društava od mržnje i zlopamćenja, također održavati predost umjerenih konzervativnih elita nad ekstremnom desnicom. Ipak bez pravde i suočavanja s prošlošću, te odstupanja etničkih nacionalista od njihove ideologije, neće biti potpunog ozdravljenja bolesnih društava i naroda. Ako se ne izliječi, prenositi će se na buduće naraštaje. Zbog toga ova knjiga odgovara i na revizionističku historiografiju i nacionalističke "kontramitove". Neki dijelovi ove knjige (recimo treće poglavlje o Drugom svjetskom ratu) bili bi nepotrebni, na primjer, 1950-ih i 1960-ih, ali danas, nakon trideset godina nacionalističke mitologizacije povijesti, izgledaju kao nova historiografska otkrića.

Najkraće o metodologiji i sadržaju ove knjige, treba kazati da ovo nije kronološka i narativna povijest, ali na kraju se daje kronologija međunacionalnog sukoba i pomirenja od 1918. do danas. Prvo poglavlje pokriva otprilike zadnje dvije godine, daje se pregled i analiza napora umjerenih konzervativaca, crkvenih i sekularnih, prema jednom simbličnom, komemorativnom pomirenju zavađenih vjera i naroda ali i pitanja i problemi suočavanja s prošlošću. U drugom poglavlju prezentirani su metodologija, te koncepti i perspektive, a tu je i kratki leksikon balkanskog nacionalizma. Treće poglavlje vodi nas u neizbježni Drugi svjetski rat i šezdesete godine 20. vijeka. Četvrto poglavlje kritički promatra s tridesetogodišnje distance veliku historijsku prekretnicu poslije 1989, velika očekivanja i posljedice, daje sažetak promjena na ovim

prostorima od ratova 1990-ih i osnovne karakteristike novih etnokonfesionalnih nacija. Zatim slijede teme dijaspora, egzila i emigracija i poglavlje o sportu i nacionalizmu kroz studiju slučaja kontinuiteta ex-jugoslavenske škole košarke u američkoj profesionalnoj ligi i muzeju košarkaških legendi. Epilog donosi, uz nekoliko kratkih vijesti iz budućnosti tarantinovski "rasplet" balkanskog konflikta.

Što se tiče izvora i referenci oslanjao sam se uglavnom na internetske resurse i takozvanu sekundarnu literaturu, znanstvenu i publicističku, na engleskom jeziku i na domaćim jezicima. Uključio sam predavanja, seminare i iskustva iz sveučilišne nastave o nacionalizmu koju sam organizirao i izvodio deset godina na Filozofskom fakultetu u Rijeci a prije toga u SAD. Nadam se da će ova knjiga potaknuti nove znanstvene radove i istraživanja i biti od koristi studentima i nastavnicima povijesti i društvenih znanosti, građanskim organizacijama za ljudska prava i suočavanje s prošlošću i svima koje zanimaju politike i kulture sjećanja i tema nacionalizma.

Jedan dio materijala koji se navodi u knjizi kao referenca ili u nekim pasusima, bio je objavljen u SAD ili na domaćim regionalnim internetskim portalima *Peščanik*, *Tačno.net* i *XXZ*. Ove digitalne resurse smatram popularnim regionalnim forumima progresivne misli. Zahvaljujem se svima koji ove portale uređuju i održavaju u životu. Dio tog regionalnog progresivnog pokreta je i danas već legendarna Biblioteka XX vek u kojoj imam čast objaviti ovu knjigu i gdje sam prije objavljivao. To je evropska institucija ali i jugoslavenska kulturna institucija koja je nadživjela SFRJ i jedna od aktivnih regionalnih "oslobodjenih teritorija". Zahvaljujem se posebno osnivaču i uredniku Biblioteke XX vek Ivanu Čoloviću i njegovim suradnici-

ma na publikaciji. Zahvaljujem se i kolegama Mili Dragojević, Paulu Mojzesu, Mitji Velikonji, Draganu Markovini i Peri Jurišinu, koji su čitali radne verzije rukopisa i pomogli mi vrijednim komentarima i sugestijama.

Pomirenje i posljednji dani zaključuje jednu dugotrajnu tematsku preokupaciju, ali i jedno iskustvo, naime, moju balkansku misiju koja je započela akademske godine 2006/07, kad sam došao na riječko sveučilište i Fullbrajtovu stipendiju i kad je Biblioteka XX vek objavila *Balkanske idole*. To znači i kraj većim projektima na maternjem jeziku i povratak maćehinskom engleskom. Za taj sam se jezik konačno opredijelio iz nekoliko razloga. Naime, tako komuniciram s djecom i unucima koji su Amerikanci. Zatim, tako se briše od nacionalista nametnuta mi novokomponovana etnokonfesionalna i lingvistička pripadnost jer je naglasak postjugoslavenskih imigranata u SAD i dalje zajednički jugoslavenski, možeš se njime razlikovati od Rusa ali ne i međusobno govornike nekadašnjeg srpsko-hrvatskog jezika. Tako govorim na globalnom engleskom i dijalektalnom splitsko-dalmatinskom i time najbolje izražavam identitet.

Dalje, kao metoda spoznaje istine više povjerenja ulijeva mi jezik koji 67 država u kojima se govori, zovu istim imenom, nego kad četiri države zajednički jezik zovu različitim imenima i uz to otežavaju "prekograničnu" distribuciju knjiga dok je protok kiča, šunda i govora mržnje neometan. Ukratko, kako god da sam govorio i pisao, i na kakvom god teritoriju da sam djelovao, "domaći" 60 na ovim prostorima poslije 1991. nikad nisam mogao postati. Otkrio sam, na kraju dana, da je to moje iskustvo dio procesa društveno-povijesnih promjena u zadnjih trideset godina, koji kombinira nekoliko stvari: dugi oproštaj od Jugoslavije, stvaranje na njenim ruševinama nečeg drukčijeg na

bazi revidirane prošlosti ali bez budućnosti, te masovni egzodus, multimilijunsku postjugoslavensku dijasporu, kojoj sam se na koncu vratio.

U New Yorku, SAD, avgusta/kolovoza 2021.